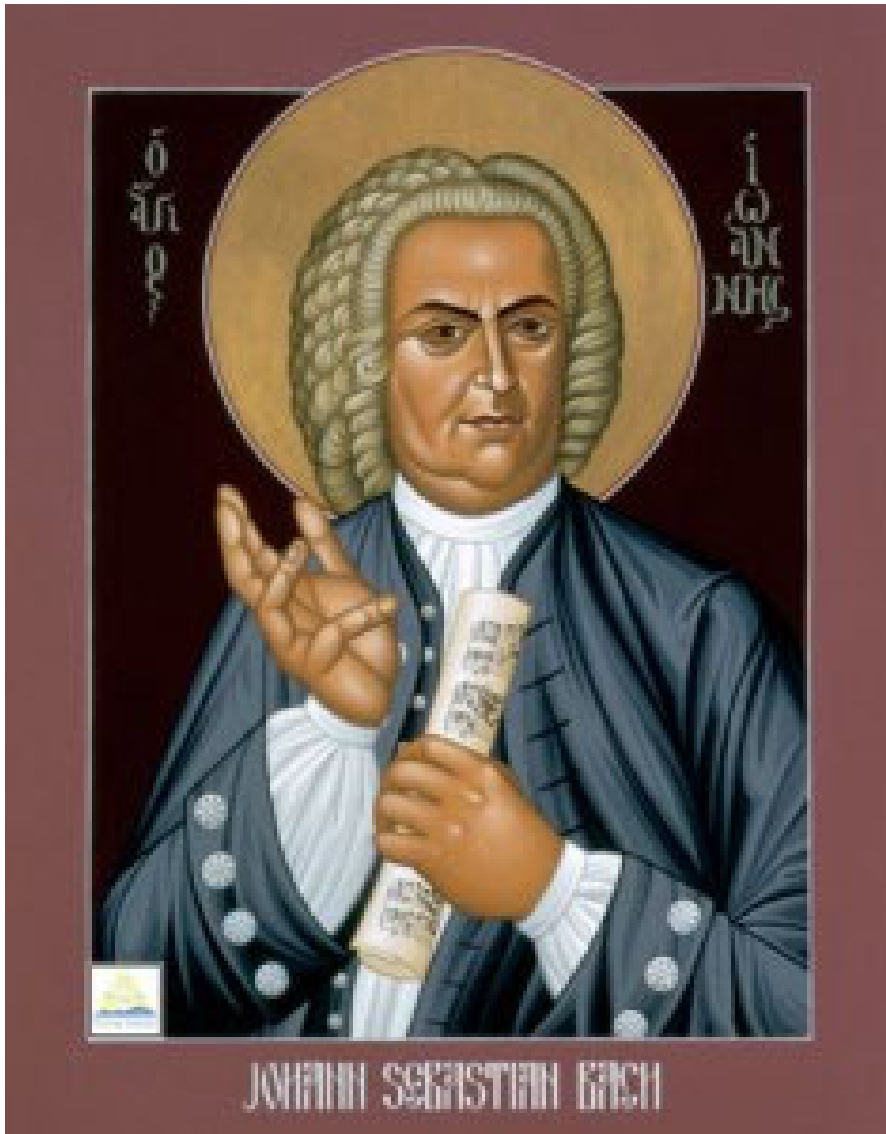
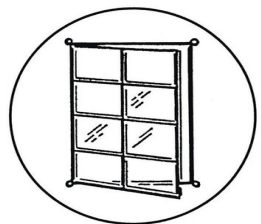

Johann Sebastian Bach leder oss på den svåra vägen Upp till Jerusalem

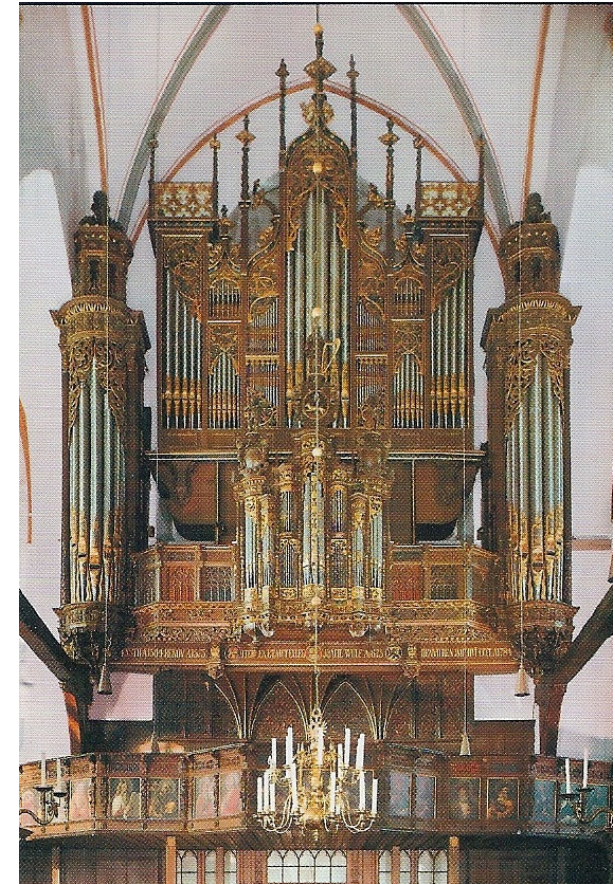

Litet seminarium med Claes-Otto Hammarlund

Bachs passioner utgår från den oavkortade och obearbetade evangelietexten

- Dessa s.k. passioner var en populär nymodighet vid 1700-talets början, men när Bach gestaltar sina passioner gör han det i medveten konservativ opposition mot dåtidens känslösamt dramatiska överdrifter.
- Bach med familj flyttade 1723 till den första kantorstjänsten i Leipzig.
- På långfredagen den 7 april 1724 (enligt vissa källor 1723) uruppfördes den nye kantorns Johannespassion i Nicolaikirkan.

Bakgrunden till passionstidens händelser är att Jesu framträdande innebar en kris för den traditionella religiösa "apparaten" – översteprästerna tvingades agera snabbt eftersom den viktiga påskhelgen nalkades

Söndagen före påsk: **Intåget** (Se din konung - åsneritten – Sakarja 9:9) Hosanna! Davids son!
= Här kommer den Davidiske Messias – Skottet från Isais avhuggna stam – född i Davids stad Betlehem – Undergöraren - Profeten – den som folket väntade på - "den som skulle rädda Israel"

Denna händelse utgör ett klart hot mot den korrumperade makten

Stora rådets handlingsmöjligheter begränsades av Mose lag och de juridiska bestämmelserna för Synedriets befogenheter

- Översteprästerna, "rådsherrarna", sadduceerna, (& fariseerna) ser sig "tvingade" att värna den bestående ordningen (och sin makt)
- De är fångade i samma teokratiska struktur som legitimerar deras makt
- Men en teokrati (när religionen blir statsbärande) leder inte till att staten blir religiös utan till att religionen blir sekulariserad
- Passionshistoriens nyckelaktörer tvingas röra sig förutsägbart som pjäserna på ett schackbräde....

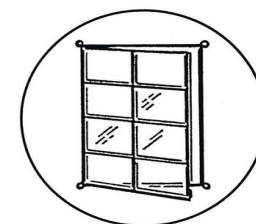

Förbundets folk

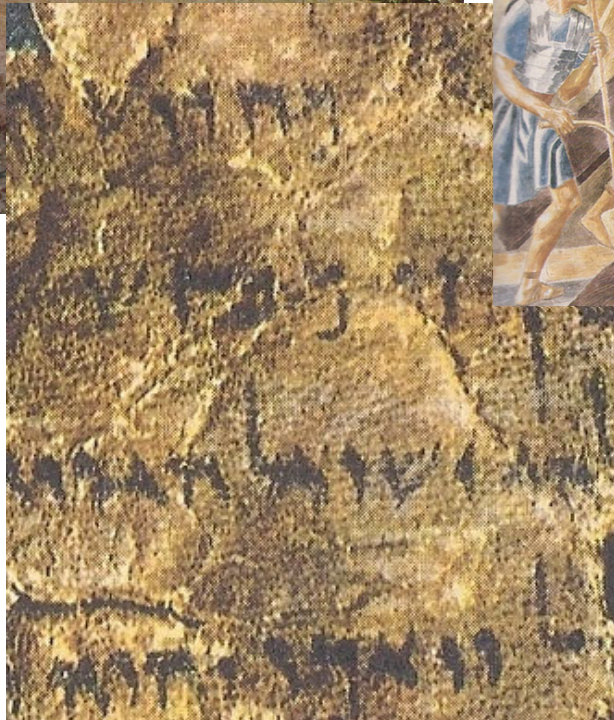

Hör Israel, HERREN vår Gud, HERREN är en!

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד :

Jesus ser sitt uppdrag som "människoson" skrivet och traderat genom årtusendena: hans uppdrag är inte att ta andra med sig i döden, utan att ge sitt liv för världen

Några historiska notiser

- Uttåget ur Egypten c:a 1400 f.Kr. (och därmed förbundet på Sinai)
- De "stora" profeterna 700 – 600 f.Kr.
- Nebudkadnessars erövring 586 f.Kr. (diaspora)
- Romarnas erövring år 63 f.Kr.
- År 66 e.Kr. Menahem-upproret (Masada) och "kriget mot romarna"
- Jerusalems (och templets) förstörelse år 70
- Romarna slår ner Bar Kochba-upproret omkr år 130. På tempelplatsen reses ett tempel åt Jupiter Capitolinus och på Golgota byggs ett tempel åt Venus. Över födelsegrottan i Betlehem bygger kejsar Hadrianus ett tempel åt Adonis (I stället för att utplåna minnet av Jesu födelse kom han att effektivt bevara och säkerställa minnet och platsen.)
- Omar erövrar Jerusalem år 635 och bygger i samförstånd med patriarken Sophronius den första moskén på tempelberget.

Genom hela människans historia har maktmänniskor framträtt som prästkonungar/drottningar med anspråk på att vara outhärliga för folkets fortsatta existens

- Religionsvetenskapen delar in religionen i 1.cultus, 2.mythos och 3.ethos (kan i praktiken inte separeras)
- När Jesus träder fram är det inte den yttre ordningen han vill förändra. I stället vill han (i enlighet med profeternas budskap*) förvandla människornas hjärtan – på sätt och vis samma pietistiska syn på människornas förhållande till Gud som Bach (och Luther) hade
- Jesus förkunnar den inre källan – det invärtes gudsriket –att Gud vill bli tillbedd ”i ande och sanning” och inte blidkad genom de blodiga offren
- När Jesus avvisar de politiska förväntningarna gör han seloterna och sikkarierna (den tidens revolutionärer) besvikna och synedriets (”stora rådets”) medlemmar förbryllade

* ”Hav bort ifrån mig dina sångers buller, jag gitter icke höra ditt psaltarspel. Men må rätten flöda fram som vatten och rättfärdigheten lik en bäck som aldrig sinar...”

Dramats aktörer och rekvisita

- Den gammaltestamentliga religionen med dess tabun gällande drycker, födoämnen, etnicitet etc
- Det ovillkorliga förbudet mot att uttala GUDSNAMNET (JHWH)
("så skall du säga till Israels barn: JAG ÄR har sänt mig") 2 Mos 3:14
- Synedriets medlemmar utövade den civila makten på Roms uppdrag. De var varken lättlurade eller primitiva. De var både högt bildade och högt utbildade, och hade hög status även i Rom - (t.ex. fick de kejsaren att ersätta Herodes' son Arkelaos med prokuratorerna) Vi vet att minst två av rådsmedlemmarna, Nikodemus och Josef av Arimatia, motsatte sig Kajafas planer. Det rådde alltså delade meningar om Jesus inom stora rådet.

Och utgången var given...

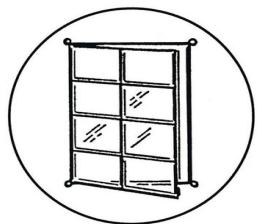
- Prästerna förvaltade folkgemenskapen och dess markörer.
- "Gå och visa er för prästerna" (de tio spetälska)
- Att bli utstött = döden (nocebo)
- Kajafas strategi är att Stora rådet skall kunna fastställa att Jesus avsöndrat SIG SJÄLV från folkgemenskapen (= tillåtet att döda honom) och därmed ta udden av / förebygga folkliga protester
- Därefter är det en ren formalitet att den romerske prokuratorn skall se till att Jesus blir avrättad...

Synedriet måste följa ett noggrant protokoll med vittnesförhör, korsförhör och pläderingar för att vara i enlighet med den judiska lagstiftningen

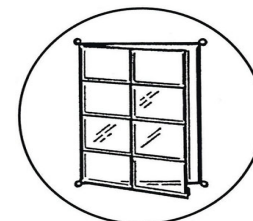
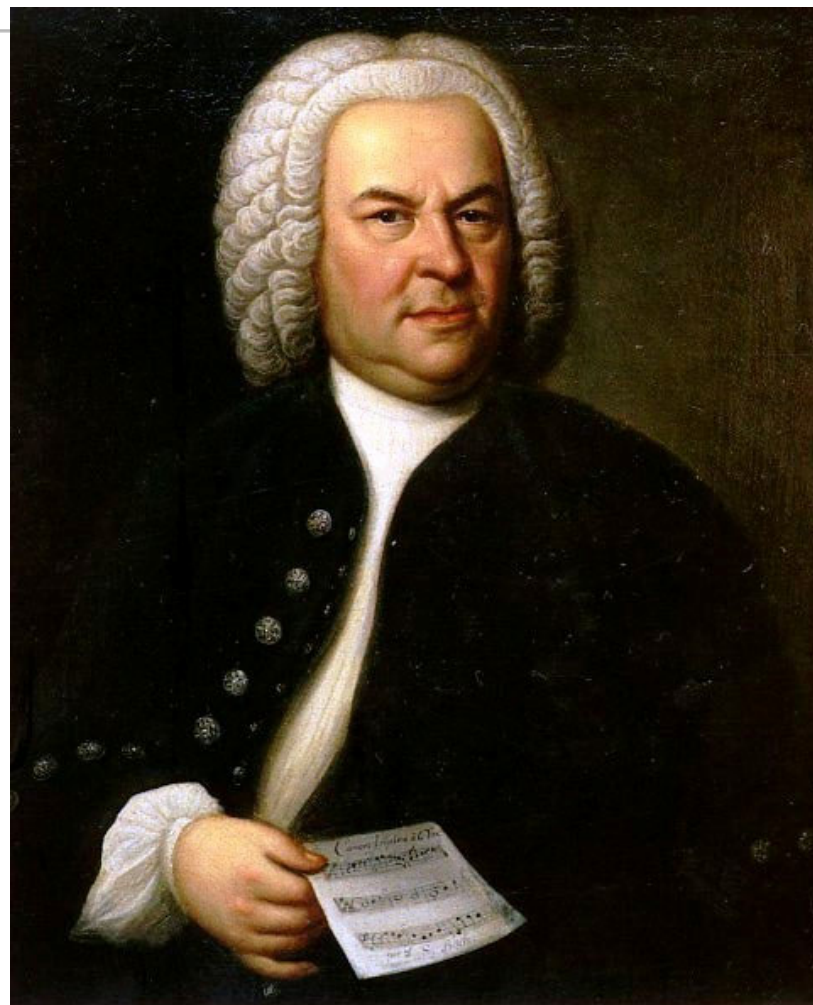
- Upplägget är att Jesus skall befinnas skyldig till hädelse. När han utfrågas om sin "undervisning" och sin "lära" innebär det en grov insinuation om att Jesus konspirerat mot "Lagen" ("Torah") och "Profeterna" ("Nebiím") och därmed är en uppviglare och folkförförare.
- "Varför frågar du mig?" = jag har talat offentligt = det är inte fråga om någon konspiration eller något uppror
- "Rättegången" riskerar att bli ett fiasko - då ingriper Kajafas, och helt utanför rättegångsordningen med dess noggrant reglerade protokoll ställer han SJÄLV den avgörande frågan till Jesus.
- Chai Adonai – så sant Gud lever....jag besvär dig att säga oss.....
- När Kajafas river sönder sina kläder tvingar han alla de övriga i Synedriet att göra samma sak = bekräfta en dödsdom

"Vi har en egen lag....."

Hålla god min i elakt spel...

- När Pilatus frågar: "Vad anklagar ni denne man för?" får han inget ordentligt svar. Som romersk prokurator skall han följa den romerska rättsordningen och avgöra om Jesus verkligen är en brottsling, men i stället för att svara på Pilatus fråga slingrar sig "folkets äldste" undan de verkliga skälen till att de gripit Jesus: att den "visselblåsande" profeten som avslöjat dem måste röjas ur vägen för att prästernas och rådsherrarnas maktställning inte skall rubbas och den romerska ockupationsmakten inte skall ta ifrån dem deras makt.
- Bach åskådliggör de hebreiska ledarnas lumpna "slingrande" genom skärande, kromatiska dissonanser i musiken: **"Om han inte varit en förbrytare....."**

Vad är sanning.....

Realpolitikern Pilatus inser snabbt att Jesus inte utgör någon säkerhetsrisk för Rom.

Han inser också att Jesus inte har några politiska maktambitioner

Han frågar sig varför folkets ledare betraktar Jesus som så farlig att de fängslat honom och fört honom till den romerske prokuratorn för att avrättas

Men vad är det som händer...?

Bakgrunden...

Religiöst:

- Ideologin - HERRENS egendomsfolk - "frälsningen kommer från judarna" -

Socioekonomiskt:

- De stora inre spänningarna och motsättningarna utjämnades och modererades av den tydliga kulturen där alla judar var inkluderade praktiskt eller symboliskt

Psykologiskt:

- Flockbeteendet utifrån gruppmedlemmarnas omedelbara varseblivningar och impulsivt uppfattade behov (jfr Konrad Lorenz forskning om aggressioner - publ 1967 + Bejerot: Stockholms- syndromet m.fl. = underkasta sig omedelbart hot...)

Militärt

- Som prokurator måste Pilatus bevisa sig vara Amicus Caesaris (kejsarens vän) och leverera avkastning från Judéen till kejsar Tiberius.

I detta var han beroende av att folkets ledare var samarbetsvilliga

Pilatus gör en fatal missbedömning som retar upp översteprästerna än mer

“Här har ni er kung...!”

När Pilatus låter gissla Jesus blir folkets ledare inte alls blidkade utan ser att de håller på att övervinna Pilatus.

De visste att Pilatus betraktade Jesus som - om inte oskyldig så dock – ofarlig för Rom. När soldaterna får fortsätta misshandeln finns ingen väg tillbaka för Pilatus

Jesus får enligt den romerska rutinen gisselslag med en mångsvansad läderpiska; I änden av varje snärt sitter tyngder och vassa benbitar. Hans rygg är efter pryglingen alltså inte bara blodfärgad utan uppsliten av djupa sår. Smärtan och blodförlusten gör honom utmattad

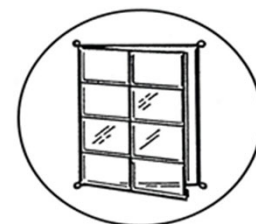

Evang: Och soldaterna vred ihop en krans av törne...

Passionsberättelsen ger varken teologisk eller filosofisk grund för antisemitism

Vilka ropade "korsfäst"? - Enligt Johannes kom ropen från översteprästerna och "rättstjänarna". Det har ibland hävdats att de mer dramatiska folkmobbarna i domsscenen skulle ha en slags antisemitisk bismak, men framträdande teologer har under tidernas gång påpekat att enligt allmän kristen teologi är de som korsfäste Jesus representanter för hela mänskligheten. Det var inte enbart judarna som dödade juden Jesus - det var själva ondskan representerad av de människor som var tillstädes där och då.

Då utlämnade han Jesus åt dem...han bar själv sitt kors till den plats som kallas Skallen, på hebreiska Golgota.

.... ARIA: ***Snabb, fly ni trötta
sorgsna själar, till Golgota***

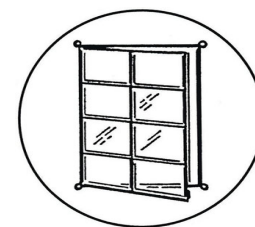
Evang: Där korsfäste de
honom....Pilatus hade låtit
skriva ett anslag
översteprästerna sade
...SKRIV INTE JUDARNAS
KONUNG..... Pilatus
svarade: VAD JAG HAR
SKRIVIT DET HAR JAG
SKRIVIT (Han hämnas alltså
på dem som övertalat
honom...)

KORAL: ***Ditt namn, ditt
kors O Kriste***

Gravläggningsen

- Evang: Då brast förhänget....(Matt 27:51-52)
- ARIA: *Till sist min Herres liv har släckts* (tenor)
- ARIA: *Ge röst nu mitt hjärta åt klagan och tårar*
- Evang: Eftersom det var förberedelsedag och kropparna inte fick hänga kvar...
...de skall se på honom som de har genomborrat.
- KORAL: *Kristus, Guds och människors Son*
- Evang: Josef från Arimataia... Nikodemus kom också dit... Där lade de Jesus eftersom det var den judiska förberedelsedagen och graven låg nära.

Slutkören som följs av en uppståndelsekoral

- KÖR: *Till ro, vigs nu hans ädla lemmar*

I denna gravsång kombinerar Bach tonsymboler för nedsänkande och djup med bilder av sömn och ett hopp som stiger mot himlen

- KORAL: *Sänd, Herre, dina änglar ut*

(Sv Ps 239:3)

J.S. Bach: Johannespassionen

Kommentar

Den historiska bakgrunden utgörs av patriarken Abrahams uppbrott från staden Ur i "tvåflodslandet", Mesopotamien, och det löfte han får av Gud att hans arvingar skall befolka det Förlovade Landet. Genom Abraham, Isak och Jakob skapas det folk som senare kommer att föras ut ur Egypten av Mose. Genom Mose sluts förbundet mellan Israel och HERREN (Gud) och förbundet formuleras i LAGEN (Torah) som folket får när Mose stiger ned från Sinai berg med lagens tavlor. Det är förbundet mellan Gud och folket som gör Israel till Guds utkorade redskap att frälsa världen. Denna kallelse påminner profeterna ständigt om när folket och dess ledare frestas att avfalla till avgudadyrkan och omoral. Detta är essensen i det arv som de religiösa företrädarna - översteprästerna och högsta rådet - har att förvalta å Guds vägnar för folkets bästa.

Den politiska och militära situationen präglades av att landet var ockuperat av romarna och lydde under "pax romana" – den romerska freden. Det fanns mängder av olika stammar och grupper. Mest kända är seloterna, sikkarierna och essenerna. Det rådde starka motsättningar inom folket mellan de olika grupperna. Romarna hade överlåtit åt judarnas eget högsta råd, Sanhedrin ("Synedriet") att utöva den civila makten. I Sanhedrin fanns motsättningar t.ex. mellan sadduceerna och fariseerna.

JOHANNESPASSIONEN (forts)

Sadduceerna var anhängare av Torahs skrivna lagar. De stödde tempelprästerna och ansåg dessutom att översteprästen skulle vara både politisk och religiös ledare. Fariseerna ville däremot komplettera Torah med muntliga förklaringar och tillägg till lagföreskrifterna. De var mer konsekvent radikala och skeptiska mot översteprästernas politiska och ekonomiska makt och de krävde att det skulle råda klar boskillnad mellan religion och politik.

När Jesus träder fram upplevs han som ett hot mot det religiösa och sociala etablissemangen. Jesu kritik mot formell och ytlig religionsutövning från de härskande gruppernas sida gör att man kan beteckna Jesus från Nasareth som visseblåare. De härskande klassernas maktmissbruk hade hela tiden varit uppenbart men ingen vågade påtala det eftersom stora rådet innehade makten på romarnas uppdrag. När Jesus rider in i Jerusalem och hyllas som Messias ställs saken på sin spets. När Jesus driver ut månglarna ur templet blir kollisionen mellan religiös (makt-) apparat och profetisk - karismatisk (etisk) kallelse att påtala fel & maktmissbruk akut. Plötsligt sätts fokus på rådsherrarnas & tempelprästerskapets lönsamma lamm-uppfödning på ängarna runt Betlehem och det ekonomiska utnyttjandet av pilgrimerna.

JOHANNESPASSIONEN (forts)

Överstepräster samråder om hur man på effektivaste sätt skall kunna eliminera hotet från Jesus. Man kommer fram till att "det är bättre att EN man dör för folket än att hela folket förgås", vilket evangelisterna sedan konstaterar vara "profetiska ord".

Sadducéerna ville att översteprästen skulle härska i Guds namn. Men en teokrati (när religionen blir statsbärande) leder inte till att staten blir religiös utan till att religionen blir sekulariserad. Därför avvisar Jesus de politiska förväntningarna. När Jesus träder fram är det inte den yttre ordningen han vill förändra. I stället vill han (i enlighet med profeternas budskap) förvandla människornas hjärtan – på sätt och vis samma pietistiska syn på människornas förhållande till Gud som Bach (och Luther) hade. Jesus förkunnar den inre källan – det invärtes gudsriket – att Gud vill bli tillbedd "i ande och sanning" (Joh 4:24) och inte blidkad genom de blodiga offren. När Jesus avvisar de politiska förväntningarna gör han seloterna och sikkarierna (den tidens revolutionärer) besvikna och synedriets ("stora rådets") medlemmar förbryllade.

Stora Rådet vidtar alltså administrativa mått och steg för att eliminera hotet och förebygga oroligheter bland påskpilgrimerna. Genom Judas förräderi kan tempelvakten gripa Jesus utan att det väcker uppmärksamhet. Trots att det är emot lagen kallas Stora rådet in nattetid och man genomför rättegången. Upplägget är att Jesus skall befinnas skyldig till hädelse och man har skaffat fram ett antal falska vittnen.

JOHANNESPASSIONEN (forts)

Men rättegången riskerar att bli ett fiasko - då ingriper Kajafas, och helt utanför rättegångsordningen med dess noggrannt reglerade protokoll ställer han SJÄLV den avgörande frågan till Jesus: "så sant Gud lever....jag besvär dig att säga oss.....När Kajafas river sönder sina kläder tvingar han alla de övriga i Synedriet att göra samma sak = bekräfta en dödsdom. Genom översteprästen Kajafas manipulationer förmås alltså Stora rådet att döma Jesus till döden p.g.a. hädelse.

Tempelvakten (Översteprästernas Securitasstyrka) för Jesus bunden till Pontius Pilatus i Antoniaborgen. De judiska ledarna behöver hans medverkan för att en avrättning skall komma till stånd. När Pilatus frågar: "Vad anklagar ni denne man för?" får han inget ordentligt svar. Som romersk prokurator skall han följa den romerska rättsordningen och avgöra om Jesus verkligen är en brottsling, men i stället för att svara på Pilatus fråga slingrar sig "folkets äldste" undan de verkliga skälen till att de gripit Jesus: att den "visselblåsande" profeten som avslöjat dem måste röjas ur vägen för att prästernas och rådsherrarnas maktställning inte skall rubbas och den romerska ockupationsmakten inte skall ta ifrån dem deras makt. Folkets ledare utsätter den romerske prokuratorn för utpressning och förmår honom att göra avsteg från den romerska rättsordningen. (Han hämnas sedan genom att sätta upp överskriften "Judarnas kung" på korset.)

Pontius Pilatus blir också förvånad över att Jesus inte bemöter översteprästernas anklagelser.

JOHANNESPASSIONEN (forts)

Pilatus påverkas både av listig övertalning, hot och utpressning och upphetsade talkörer från Stora rådets folk. Han faller till föga och utdömer dödsstraff, och låter sedan sina soldater ur Antonia-garnisonen genomföra avrättningen.

Det har ibland hävdats att de mer dramatiska körerna skulle ha en slags antisemitisk bismak, men framträdande teologer har under tidernas gång påpekat att enligt allmänskristen teologi är de som korsfäste Jesus representanter för hela mänskligheten. Det var inte judarna som dödade juden Jesus - det var själva ondskan representerad av de människor som var tillstädes där och då.

Johan Sebastian Bach (1685-1750) förnyade och fördjupade denna musikaliska genre. Hans rika tonmålning bär fram både dramatiken, innerligheten och sorgen i passionstexterna. Men han avvisade det teatrala och operaliknande och skrev i stället utsökt kyrkomusik där konsertpublik förvandlas till gudstjänstfirande församling. Bachs musik illustrerar både situationens och händelsernas allvar men också kompositörens ljusa livssyn och djupa förtrogenhet med historien, texterna och teologin.

Johannespassionen avslutas med två körer, först den underbara *Ruht wohl, ihr heiligen Gebeine*, en gravsång där Bach kombinerar tonsymboler för nedsänkande och djup med bilder av sömn och ett hopp som stiger mot himlen. Allra sist kommer så den ljusa koralen *Ach Herr, lass dein lieb' Engelein* (på svenska "Sänd Herre dina änglar ut") med den ljusa förtröstan om det eviga livet i ljuset hos Gud.

Claes-Otto Hammarlund

